

דתישכונע

פרשת אָמֵר, תש"פ, מספר 1367

"למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל"

נתן אביעזר

לפי תנא קמא, אם אדם יושב בסוכה גבוהה כל-כך, הוא אינו רואה את הסכך, ולכן הוא אינו מרגיש שהוא יושב בתוך סוכה. כתוצאה מכך, הוא אינו מקיים את טעם המצווה "למען ידעו דלותיכם", וסוכה כזו פסולה. לפי הדעה הזו, טעם המצווה הוא חלק אינטגרלי בקיומה.

בניגוד לדעה הזו, רב יהודה סובר שאין קשר בין טעם המצווה וביצועה. לכן, אם אדם יושב בסוכה המכוסה בסכך כשר, למרות שהסכך נמצא גבוה כל-כך עד שהיושב בסוכה אינו רואה אותה, בכל זאת, הסוכה כשרה והוא מקיים את המצווה. לפי רב יהודה, קיום התחושה של ישיבה בסוכה או היעדרה אינה מהותית לקיום המצווה.

מצוות סיפור יציאת מצרים בליל הסדר

בין מצוות התורה החלות בליל הסדר בחג הפסח, ישנה המצווה לספר ביציאת מצרים, ככתוב בהגדה: "מצווה עלינו לספר ביציאת מצרים, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים, הרי זה משובח". הטעם למצווה זו כתוב בתורה: "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעִבּוֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם" (שמ' יג:ח). טעם המצווה הוא להמשיך ולשמר את המסורת לדורות הבאים; שגם הילדים ישמעו על הניסים שעשה הקב"ה לבני ישראל במהלך יציאת מצרים.

מהי ההלכה כאשר אין ילדים בין היושבים סביב השולחן בליל הסדר, או אם כל המשתתפים בסדר הם תלמידי חכמים שכבר יודעים את כל פרטי הניסים שהתרחשו במהלך יציאת מצרים? במצב כזה, אין לכאורה למי לספר על יציאת מצרים. האם בכל זאת חייבים לקרוא את ההגדה ולספר ביציאת מצרים? התשובה ניתנת במפורש בהגדה עצמה: "אפילו כולנו חכמים, כולנו נבונים, כולנו זקנים, כולנו יודעים את התורה, מצווה עלינו לספר ביציאת מצרים".

ה"שולחן ערוך" אף הקצין וכתב שאפילו אם אדם יושב לבד בליל הסדר, הוא חייב לקרוא לעצמו את ההגדה: "ואם הוא לבדו, הוא

בפרשתנו מופיעות שתי מצוות הקשורות לחג הסוכות. האחת היא המצווה לקחת ארבעה מינים: "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֶנֶף עֵץ עֵבֶת וְעַרְבֵי נָחַל", (וי' כג:מ), והמצווה השנייה היא לשבת בסוכה: "בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים... לְמַעַן יֵדְעוּ דְלֹתֵיכֶם כִּי בַסֻּכֹּת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (שם:מב-מג). יש הבדל מהותי בין שתי המצוות הללו; במצווה הראשונה לא נכתב טעמה, אלא יש ציווי רק על ביצועה: "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם... פְּרִי עֵץ הָדָר". אך במצווה על ישיבה בסוכה גם טעם המצווה כתוב: "לְמַעַן יֵדְעוּ דְלֹתֵיכֶם".

קיימת מחלוקת עתיקת יומין בשאלה, האם כאשר כתוב הטעם במצווה מסוימת, כוונת התורה היא שטעם המצווה ישפיע על ביצועה? כלומר, אם יתבטל הטעם תתבטל המצווה, או שאולי הטעם כתוב רק כדי להסביר לנו מדוע מצווה זו מופיעה בתורה, ואם בנסיבות מסוימות יתבטל הטעם, יהיו חייבים לקיים את המצווה בכל מקרה; טעם המצווה לחוד וביצועה לחוד.

במצוות הישיבה בסוכה השאלה היא, האם הישיבה בסוכה חייבת להיות מתאימה לטעם: "למען ידעו דלותיכם"? מחלוקת זו מוצאת את אותותיה במשנה הראשונה במסכת "סוכה": "סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה, פסולה, רב יהודה מכשיר". בתלמוד מוסברת הסיבה לכך שהתנא קמא (הדעה הראשונה) פוסל סוכה הגבוהה מעל עשרים אמה:

דאמר קרא: "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל". עד עשרים אמה, אדם יודע שהוא יושב בסוכה, למעלה מעשרים אמה אין אדם יודע שהוא יושב בסוכה, משום דלא שלטא בה עינא (העין אינה שולטת בסכך הנמצא כל-כך גבוה).

* פרופ' נתן אביעזר הוא פרופסור לפיזיקה באוניברסיטה ומחבר הספרים "בראשית ברא" ו"אמונה בעידן המדעי".

הדיון כאן מתמקד בהלכה המקורית המופיעה בגמרא באשר למקום ההדלקה.

רש"י והתוספות חולקים בעניין בית הנמצא בתוך חצר (המחלוקת מופיעה במסכת שבת כ ע"ב). בתקופות קדומות היה מקובל ששניים או שלושה בתים היו פתוחים לחצר אחת, והשאלה הייתה האם להדליק את הנרות בכניסה לכל בית, בתוך החצר (זו שיטת רש"י), או להדליק את הנרות בפתח החצר, כלפי רשות הרבים (זו שיטת התוספות).

כידוע, הטעם להדלקת הנרות הוא "פרסומי ניסא" (אורח חיים תרעא, משנה ברורה ב), ולפי טעם זה קל להבין את שיטת התוספות; עוברי הדרך ברשות הרבים יראו את הנרות, ויתקיים פרסום הנס. אולם, אם מדליקים את הנרות בכניסה לבית הפונה לחצר, אז רק דיירי החצר יראו את הנרות, ויהיה בכך כדי להמעיט את פרסום הנס.

כאמור, אפשר להסביר את המחלוקת בין רש"י לתוספות כנובעת מהשאלה שלנו: האם טעם המצווה (פרסומי ניסא) משפיע על ביצועה? לשיטת התוספות, ביצוע המצווה חייב להיות מתאים לטעמה, ולכן צריך להדליק את הנרות במקום המאפשר פרסום מרבי של הנס, בכניסה לחצר הפתוחה לרשות הרבים. אבל לשיטת רש"י, ביצוע המצווה אינו קשור לטעמה, ולכן חייבים להדליק את הנרות במקום המקורי, כלומר בכניסה לבית. דין זה קיים גם במקרה שהחצר מפרידה בין הבית לבין רשות הרבים, ויש בכך כדי להגביל את פרסום הנס.

סיכום

ברוב המקרים שבהם כתוב הטעם למצווה, אין הכוונה שהמצווה תחול רק אם הטעם תקף. מכאן אנו למדים שהסיבה לכתיבת הטעם היא כדי להנחיל את העיקרון של המצווה ולא כדי להתנות את קיומה.

שואל את עצמו 'מה נשתנה' (אורח חיים, הלכות פסח תעג, ז). מחיוב זה אפשר להבין שטעם המצווה לספר ביציאת מצרים אינו משפיע כלל על ביצועה.

מצוות ייבום

אחת המצוות בספר ויקרא היא שאסור לאדם להינשא לאשת אחיו, אפילו אחרי שאחיו נפטר או שגירש את אשתו: "עֲרֹת אֶשֶׁת אָחִיךָ לֹא תִגְלֶה עֲרֹת אָחִיךָ הוּא" (וי' יח:טז). אולם קיים מצב מיוחד שבו מותר לאדם לשאת את אשת אחיו, ונישואים אלה הם אפילו מצווה: "כִּי יִשְׁבוּ אָחִים יַחְדָּו וּמֵת אֶחָד מֵהֶם וּבֶן אֵין לוֹ לֹא תִהְיֶה אֶשֶׁת הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זָר יִבְמָה יָבֵא עֲלֶיהָ וּלְקַחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה וַיִּבְמָה. וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תִּלְדַּ יָּקוּם עַל שֵׁם אָחִיו הַמֵּת וְלֹא יִמָּחֶה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל" (דב' כה:ה-ו).

נישואים אלה נקראים "ייבום". בפסוק לעיל כתוב גם טעם המצווה: שהאח הנפטר לא יישכח – "וְלֹא יִמָּחֶה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל". על-מנת להשיג מטרה זו, התורה דורשת שאלמנתו תישאר במשפחת האח הנפטר ("לֹא תִהְיֶה אֶשֶׁת הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זָר"). הבנים שלה בעתיד יהיו חלק ממשפחת האח שנפטר, ודרכם יישמר זכר האח שנפטר. אבל, אם לאח הנפטר כבר היה בן, אפילו מאישה אחרת, הבן הזה ממשיכו, ומצוות הייבום לא תתקיים (התנאי לייבום הוא "וּבֶן אֵין לוֹ").

מעניין לשאול: מהי ההלכה במקרה שלאח הנפטר אין בן, אלא רק בת? לכאורה אפשר היה להניח, שמאחר שהבת תתחתן עם מישהו ממשפחה אחרת, תחול מצוות הייבום גם במקרה כזה. אך לא כך ההלכה; מצוות ייבום אינה חלה כאשר לנפטר יש רק בנות (רמב"ם, הלכות ייבום וחליצה א, ד). אנו רואים, אפוא, שגם במצוות ייבום, טעם המצווה אינו משפיע על ביצועה.

מצוות ההדלקה של נרות חנוכה

השאלה שלנו – האם טעם המצווה משפיע על ביצועה – שייכת גם למצוות דרבנן. במצוות ההדלקה של נרות חנוכה קיימת מחלוקת בין רש"י והתוספות באשר למקום החנוכייה, ואפשר להבין שהמחלוקת הזו נובעת מהשאלה שלנו. כהקדמה לדיון יש להסביר, שהמנהג המקובל היום, להדליק את נרות החנוכה על אדן החלון, אינו תואם את ההלכה הקובעת שצריך להדליק את נרות החנוכה בכניסה לבית: "נר חנוכה, מצווה להניחה על פתח ביתו מבחוץ" (שבת כ, ב). המנהג להדליק את הנרות בתוך הבית התחיל בתקופה שבה הייתה סכנה מהגויים, שמא הם יראו זאת ככישוף נגדם.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף